

Kirkelige synspunkter for jordfæstelsen

Foredrag ved årsmødet for Foreningen for kirkegårdskultur, holdt i Nykøbing F. den 4/6 1959

Biskop Halfdan Høgsbro

Når De har bedt mig om at holde et foredrag for Dem ved Deres møde her i byen i dag, kan det næppe være for at jeg skulle sige Dem noget, som kunne være af betydning for den *æstetiske* eller *faglige* side af det arbejde, som samler Dem. Skulle jeg kunne have noget at bidrage til hjælp for Deres arbejde, kan det kun dreje sig om det rent *kirkelige* synspunkt for det.

Men det kan da heller næppe siges at være Deres arbejde uvedkommende, for såvidt det netop er *kirkegårdssagen*, der samler Dem.

For ikke at komme ud i svævende og individuelle betragtninger, vil jeg gerne indledende sige lidt om begravelsens kirkelige *historie* for derudfra at se, om den kaster lys over vore moderne begravelsesproblemer.

Den *kristne* begravelse står i lyset af, ja beherskes helt af erindringen om en begravelse, som var misforstået og forblev ufuldendt, og som er den eneste begravelse, vi hører nærmere om i det nye testamente, nemlig *Jesu* begravelse. Han blev begravet efter jødisk skik, lagt hastigt i en klippegrav på grund af sabbatens nærhed, senere skulle hans legeme efter jødisk skik vikles ind med salver og velugtende urter. Det viste sig overflødigt, men skikken blev forbillede for kirkens begravelsesskik.

Den første *offentlige* og *statsanerkendte* form for menighedsorganisation, som vi kender, er kristne menigheder organiseret som begravelseskasser. De kristne menigheder følte nemlig ansvar for sine medlemmers sømmelige og kristne begravelse. Begravelsen var ikke blot de pårørendes, men hele menighedens anliggende. Det

betød samtidig, — en ting, der f. eks. gjorde indtryk på *Julian Apostata* — at ingen stod ene ved en bære, og der ikke blev gjort forskel. Til omsorgen for den døde hørte, at man lukkede mund og øjne, og at den døde under bøn og sang blev båret til graven og dækket med jord.

Handlingen var ikke blot udtryk for pietet mod den døde, men var en bekendelseshandling. Ligbrænding var de hedenske omgivers begravelsesskik. Men de kristne undgik brændingen, dels fordi de havde Jesu begravelse og dermed den jødiske skik for øje, dels for derigennem at give udtryk for deres ærbødighed for legemet og for deres tro på *de dødes opstandelse*. *Augustin* siger således et sted: »Derfor må de afdødes legemer ikke foragtes og kastes bort, især da ikke de retfærdiges og troendes, for deres legemer er brugt af Helligånden som redskaber og kar for alle gode gerninger. . . De dødes legemer hører ind under Guds omsorg på grund af troen på opstandelsen«. Selvfølgelig var denne bevarelse af den dødes legeme kun et symbol; man vidste dengang, såvel som nu, om legemets totale opløsning, og var derfor heller ikke forfærdede, når hedningerne for at spotte de kristnes opstandelsestro nu og da brændte martyrernes legemer og strøede deres aske i floderne. Troen på opstandelsen var en del af troen på Guds uendelige og barmhjertige skaberkraft.

Begravelsen blev også forstået som en *festhandling*. Medens hedningerne begravede deres døde om natten, skete de kristne begravelser om dagen. Båren og graven blev smykket med blomster, men — et ejendommeligt udtryk for den kristne ydmyghed overfor døden — bekransninger af den døde, som en overgang var ved at trænge ind, tog man afstand fra.

15. Parti fra Sønderborg kirkegård i Nystaden.

Omkring år 500 har vi (hos *Dionysios Areopagita*) følgende skildring af en kristen begravelse: »Den afdødes slægtninge priser ham lykkelig, at han nu har nået det eftertragtede mål og synger takkesange til ham, som har forundt den afdøde sejren, og ønsker sig selv det samme. Man bærer det døde legeme til biskoppen, som med glæde tager imod det. Når han har samlet præsterne, bliver den døde bragt hen i helligdommen... Biskoppen holder bøn og taksigelse, diakonerne læser af den hellige skrift om løfterne om de dødes opstandelse og synger passende salmer. Derefter beder biskoppen over den døde, salver legemet med olie og fremsiger den almindelige forbøn. Derefter følger begravelsen«.

Der er ikke her grund til at gå ind på den følgende udvikling i *middelalderen*,

16. Christianskirken og Sønderborg kirkegård i Nystaden.
Begge fotos: J. Th.

hvor vi glider over i den katolske praksis. Man lagde mere og mere vægt på bønner for den døde. Nadverofferet blev frembåret som en del af begravelsen til fordel for den døde; en tid var det skik at lægge det indviede brød i munden på den døde, men man holdt op dermed igen.

Reformationen brød med denne forestilling om den kirkelige begravelse som en handling, hvorved man ville indvirke på den dødes skæbne i evigheden. Det reformatoriske synspunkt for begravelsen var, at man ved denne handling skulle give udtryk for ærbødighed for den døde; i øvrigt gjaldt handlingen ikke den døde, men de levende, med det sigte at bekende den kristne tro og trøste de sørgende. *Luther* siger herom: »Det er nemlig billigt og ret, at man holder begravelsen i ære og fuldfører den til lov og pris for den glædelige artikel i vor tro om de dødes opstandelse og i trods mod den skammelige fjende, døden, der så skændigt og uden ophold fortærer os på mange afskyelige måder.«

Vort eget *kirkeritual* af 1685 siger gode ting om, hvordan begravelsen skal forme sig: »Derpå går præsten på prædikestolen og kortelig udlægger en bekvem tekst af den hellige skrift, som kan være de sørgende til trøst og husvalse og andre efterlevende Guds børn til formaning og undervisning... Præsterne skulle fornemmelig i slige ligprædikener handle: om synden, som har været første årsag til døden — om en god beredelse imod døden — om Christi befrielse fra døden — om opstandelse fra døden — om himmerig, salighed og det evige liv efter døden. De skulle vel vogte sig, at deres ligprædikener ikke blive til panegyriske snak, så at de enten efter hedningernes sædvane siger for meget til den afdødes roes og besmitte deres hellige kald, såvel som deres egen samvittighed dermed, eller og mælde noget usømmeligt om hannem,

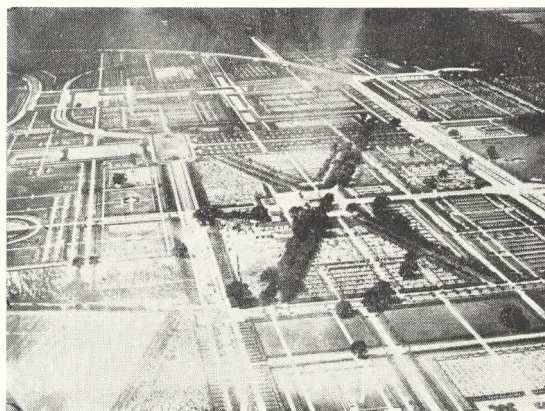
andre til forargelse og de pårørende til beskæmmelse, men hvis sandt er og vitterligt i menigheden, det må de med måde og god maneer beskedelig udsige andre til afskye og advarsel.« Og så føjes dertil for en sikkerheds skyld: »Ligprædiken må ikke vare over en time.«

Man mærker her modstanden mod bekransningen af de døde. Ingen menneskeforherligelse. Den *hessiske* kirkeordning siger: »I det hele taget må arten og udstrækningen af begravelseshøjtideligheden aldrig rette sig efter den afdødes eller de pårørendes stilling, stand eller formue. Begravelsen er principielt den samme for hvert medlem af menigheden.« Især skal man undgå at beskæmme de fattige og enlige. *Nedersachsens* kirkeordning siger herom: » — og fra hvert hus i landsbyen skal i hvert fald manden eller hustruen komme, for at det ikke skal ske, hvad ellers let kan hænde ved fattige folks begravelse, at kun 2 eller 3 personer er samlede ved kisten« — noget som præster ved sindsyge- eller åndssvageanstalter ikke er ukendt med, andre forøvrigt heller ikke.

Jeg har prøvet at fremdrage ejendommeligheder i den kristne menigheds forhold til begravelsen og spørger nu, hvad det har at sige os om moderne begravelseskikke.

Jeg mindede Dem om den kristne ærbødighed for legemet, som den kommer til udtryk i bruddet med den hedenske ligbrænding.

Begravelse — brænding er igen blevet et spørgsmål. Brænding synes langsomt at trænge jordfæstelsen til side. Lad os gøre det klart, at det her ikke er spørgsmål om tro. Derfor var det forkert tidligere at forbyde gejstlig medvirkning, hvor ligbrænding skulle ske. Alligevel er det dog stadig et symbol. Symboler peger i retning af, hvad man tror på. En del af os holder stadig fast ved jordfæstelsen

17. Hauptfriedhof Ohlsdorf, Hamburg. Luftfotografi.

for dens symbolværdi. Jeg satte på min afdøde kones grav et vers af *Grundtvig*, som vi begge havde hæftet os ved:

*Hvi gemmer du støvet i kiste,
hvi rister du navnet i sten,
om ikke i troen du vidste,
at vågne skal slumrende ben.*

Legemet i kisten, navnet i stenen, begge dele vidner om, at her anser man ikke døden for den totale udslettelse. Lad spørgsmålet være frit, men lad der i hvert fald aldrig blive tale om en tvang til brænding.

18. Hauptfriedhof Ohlsdorf. Begravelser i græs mellem parktræer. Begge fotos: Baubehörde Garten u. Friedhofsamt Hauptfriedhof Ohlsdorf.

Derfor må jeg også have lov til at sige, at jeg holder ikke af den form for begravelse, at asken udstrøes på et græsklædt område, så ingen mere kan påvise stedet, hvor den døde hviler. For den, der ikke har noget håb, er der intet andet tilbage end at forsvinde i naturen; men det er ikke kristendom.

Ligesådan advarer jeg mod tendensen til at anlægge kirkegårde som et stykke natur, mod skovkirkegårde etc. Hold op overfor hinanden *Sønderborg* nye kirkegård (fig. 15 og 16), som havearkitekt *Johannes Tholle* og jeg i fælleskab tog initiativet til; det er en plet, samlet omkring kirken som sit midtpunkt, meget smuk, udnyttende landskabet, og dog lyver den sig på intet punkt bort fra, at den er netop kirkegård, begravelsessted. Og så til den anden side *Ohlsdorfer*-kirkegården ved Hamborg (fig. 17 og 18), uhyre stor i sit anlæg, natur, hvori den enkelte forsvinder, natur mere end begravelsessted, og slet ikke kirkegård.

Jeg mindede Dem om, at efter den oprindelige kristne begravelsesskik var begravelsen i sit væsen ens for alle, fordi menighedens *fællesskab* tog sig af den. Nu er det menighedsråd, enkelte steder kommunalforvaltninger, der tager sig af det. Godt, om man sørger for, at der er sømmeligt smukt og noget grønt omkring kisten, og at graven aldrig får lov at springe i ukrudt. Men den private foretagsomhed er her modstanderen, hvis livsinteresse det er at få så megen stads ud af begravelsen som muligt. *Per Degn* fik en forretning ud af, om det nu skulle være fint sand eller grovt sand, der skulle kastes på kisten. Præsten har taget særlig betaling, om talen blev holdt ved graven eller kisten skulle bringes ind i kirken. En kirke i Københavns centrum har stadig sine kapeller, hvor det koster 10.000 kr. at få sin kiste hensat. Og tænk, hvad forretning der gøres med, hvor mange lys, hvor mange grønne træer, hvor mange korstemmer, hvor megen kunstnerisk medvirkning, gravstedets placering og størrelse etc. Men hvad der går ud over stedets skik, udover hvad der er enkelt og smukt, udover handlingens karakter som båret af sang, skriftlæsning, tale og bøn, er af det onde.

Jeg mindede om, at en kristen begravelse var en *menighedshandling*. Det er ikke staten, foreningen eller firmaet, der holder begravelsen; det er heller ikke fa-

milien, men menigheden, sognet som menighed, der efter kristen skik står bagved begravelsen. *Stille* begravelse? Selvfølgelig foregår en begravelse altid i stilhed. Men den egentlige stille begravelse, hvor ingen uden de allernærmeste er med, og hvor den først bekendtgøres, efter at den har fundet sted, er en flugt ud af fællesskabet; jeg holder lige så lidt af dem som af de pompøse begravelse. Men opbyggeligt er det, hvor en menighed i tro og håb og kærlighed bærer en af sine døde til graven. Der er lidt af de apostolske menigheders bedrøvede glæde og tålmodige håb over afskeden.

Lad mig til sidst minde om, at begravelsen som en menighedshandling er en del af hele menighedens *liv og tjeneste*, ligesom den er en del af familiens og sognets og folkets liv.

Det giver et uærligt menneske- og familieliv, hvor man lader som om døden ikke er. Men det giver også et skævt kristenliv og kirkeliv, hvor man aldrig kommer i kirken undtagen til begravelse. Der er sogne, hvor det er tilfældet. Det er ikke godt. Det giver sognets kristendom en ejendommelig ligfarve.

Det er heller ikke godt, hvor menighedsrådets interesse og økonomi hovedsagelig samler sig om kirkegårdsvæsenet. Jeg skal jo se på og decidere en del købstæders *kirkeregnskaber*. Der er f. eks. et, hvoraf 13,3 % går til kirken, 86,7 % går til kirkegården. Det holder jeg ikke af. Også for menighedsråd gælder det: »Lad de døde begrave deres døde og gå i hen og forkynd Guds rige.« Jeg fik engang korrektur tilsendt til et eller andet handelsregister, hvor jeg så, at vi alle fra kirketjener og præst til biskop var opført under begravelsesvæsenet. Det protesterede jeg imod. Og visse ting kunne tyde på, at jeg ikke gjorde det med urette.

Hvor kirkegårdssiden kommer til at dominere, kommer mennesket for meget i centrum, men i kristendommen er *Kristus* i centrum. Og hvor han kommer i centrum, kommer der den rette skik og ærbødighed og håb over vore begravelse.

»Ti ingen af os lever for sig selv, og ingen dør for sig selv, ti når vi lever, lever vi for Herren, og når vi dør, dør vi for Herren; derfor enten vi lever eller dør, er vi Herrens. Dertil er jo Kristus død og blevet levende, at han skal herske over døde og levende.«